

Розділ 2

НА ПОЛІТИЧНОМУ ОЛІМПІ

Як уже мовилося, у велику політику Петро Шелест прийшов досить пізно: у 45 років почав працювати другим, а в 49 – був обраний першим секретарем обкому партії. І тут, мабуть, доречно пригадати головного політичного антагоніста і формального наступника Шелеста Володимира Щербицького. Його політична кар'єра складалася прямо протилежно. Народився він так само, як і Шелест, у лютому місяці, але 1918 року в нинішній Дніпропетровській області. Після закінчення 9-го класу (!) школи в 1934-му був затверджений інструктором Верхньодніпровського райкому комсомолу. У 37 років очолив Дніпропетровський обласний комітет партії, у 39 – був секретарем ЦК Компартії України, а в 43 роки – Головою Ради Міністрів УРСР. Загалом, Володимир Щербицький

Перший секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У
Леонід Брежнев і другий секретар Дніпродзержинського міськкому
партії Володимир Щербицький на мітингу. Жовтень 1948 року

послідовно прагнув до вершин політичного Олімпу і підкорював їх, намічаючи все нові перспективи для себе. Треба визнати, що підкорював не без труднощів, але ніколи не рекламує свою «політичну технологію»⁵⁹. Як зазначали його соратники, він «не був відкритою людиною»⁶⁰.

До слова, Щербицький не залишив жодних записок, спогадів. Інтерв'ю також залишилися одиниці. Адже був він аж надто обережним, обачливим і досвідченим у «придворних інтригах».

Петро Шелест поводився по-іншому. У зв'язку з цим колишній високопосадовий багаторічний комсомольський і партійний працівник Юрій Єльченко* (який, до речі, зовсім не ідеалізує Шелеста) відзначав: «Був Петро Юхимович працівником принциповим, наполегливим, вимогливим, навіть жорстким, проявляючи ці якості постійно і не вагаючись. Не боявся найвищих авторитетів, міг прямо висловлювати і захищати свою точку зору, незважаючи на осіб. Говоритимемо відверто – це не завжди і не всім подобалося.

Безумовно, тут виявлялися і його природні людські риси. Ми знали його як особу твердого характеру, нехитру людину. Бував він і грубуватий, а деколи не соромився й у висловах. У побуті (а мені доводилося кілька разів бувати з ним у такій ситуації) поводився просто, розкуто, був відвертий, говорив про сімейні справи. До слова, звертав увагу на необхідність, незважаючи на виняткову зайнятість, знаходити час на виховання дітей. Вважав, що своїх синів виховав людьми гідними. Знаю, що це так і було»⁶¹.

Яків Погребняк**, який довгий час був на відповідальній партійній роботі та неодноразово зустрічався з Шелестом, згадував:

---

* Єльченко Юрій Никифорович (1929–2019) – політичний діяч. У 1960–1968 роках – перший секретар ЦК ЛКСМ України, у 1968–1969 роках – інспектор ЦК Компартії України, у 1971–1973 роках – міністр культури УРСР, у 1973–1980 роках – завідувач відділу пропаганди і агітації ЦК Компартії України. У 1980–1987 роках – перший секретар Київського міського комітету Компартії України. У квітні 1987 – червні 1990 року – секретар ЦК Компартії України.

** Погребняк Яків Петрович (1928–2016) – політичний діяч, у 1963–1964 роках – перший секретар Полтавського промислового обласного партійного комітету, у 1964–1966 роках – другий секретар Полтавського обласного партійного комітету, у 1966–1969 роках – перший секретар Івано-Франківського обласного комітету Компартії України, 1969–1971 роках – перший секретар

Петро Шелест разом з Юрієм Гагаріним і Володимиром Щербицьким у президії XX з'їзду ЛКСМУ. Виступає Юрій Єльченко. Квітень 1966 року

«Петро Юхимович відрізнявся добрим фізичним здоров'ям, працьовитістю, любив життя в усіх його проявах (шкода, що Яків Погребняк не розшифрував цей пункт до кінця. – Ю. Ш.), захоплювався полюванням, був доступний, не чванливий, мав багато товаришів і друзів. Я не помічав у ньому якихось глибоких знань з питань філософії або політекономії, як, утім, і знань класиків марксизму-ленінізму. Але в практичних питаннях він демонстрував неабияку мудрість, як то кажуть, від землі, від батьків»⁶².

Олександр Ляшко, колишній другий секретар ЦК Компартії України, Голова Верховної Ради УРСР, а потім і Голова Ради Міністрів УРСР, багато років працював із Шелестом, називає його «авторитарним керівником», чому, мовляв, сприяло обрання Шелеста членом Політбюро ЦК КПРС⁶³.

обласного комітету Компартії України. У 1971–1987 роках – секретар ЦК Компартії України з питань торгівлі, куратор київського футбольного клубу «Динамо».

А ось точка зору Володимира Семичастного*, у 1961–1967 роках Голови КДБ СРСР, а пізніше заступника Голови Ради Міністрів УРСР: «Авторитарним керівником за наявності Політбюро ЦК Компартії України, жорсткого контролю з боку ЦК КПРС бути майже неможливо. Шелест іноді дозволяв собі директорські замашки, адже в минулому він був директором заводу. Іноді допускав і різноманітні недипломатичні вислови. Іноді міг виявляти роздратування через незначні події, що здавалися йому підозрілими...»⁶⁴

До речі, про «недипломатичні вислови». Добре відомо, що це «родова ознака» майже всіх радянських (і пострадянських, якщо, наприклад, згадаємо другого Президента України Леоніда Кучму) керівників, особливо виробничників. Вони у такий спосіб дуже часто «розряджалися», а простіше кажучи, відігравалися на підлеглих.

Під Києвом, у місті Яготині, був колись «закритий об'єкт» – Яготинське мисливське господарство Міністерства лісового господарства УРСР. Саме сюди за радянських часів, починаючи з повоєнних років, партійно-державні керівники України їздили полювати на качок. Їздили, звичайно, не тільки сюди (як відомо, вибір місць був непоганим – уся Україна в їхньому розпорядженні). Проте Яготинське господарство було налагодженим, як то кажуть, намоленим (у мисливському сенсі) і тому також користувалося особливою популярністю.

Початок цієї традиції одразу після вигнання німців з України в 1944 році поклав Микита Хрущов, тодішній перший секретар ЦК КП(б)У і Голова Ради Народних Комісарів УРСР, тобто голова

---

* Семичастний Володимир Юхимович (1924–2001) – партійний і державний діяч, перед війною і під час війни перебував на комсомольській роботі. У грудні 1946 – липні 1947 року – секретар ЦК ЛКСМ України по кадрах. У 1947–1950 роках – перший секретар ЦК ЛКСМ України. У 1950–1958 роках – секретар ЦК ВЛКСМ, у 1958–1959 роках – перший секретар ЦК ВЛКСМ. У березні–серпні 1959 року – завідувач відділу партійних органів ЦК КПРС по союзних республіках. У 1959–1961 роках – другий секретар ЦК КП Азербайджану. У 1961–1967 роках – Голова КДБ СРСР. У 1964 році – один з ініціаторів усунення М. Хрущова від влади. Був зміщений Л. Брежневим з посади Голови КДБ як «людина Шелепіна». У 1967–1971 роках – перший заступник Голови Ради Міністрів УРСР. У 1971–1981 роках – заступник Голови Ради Міністрів УРСР. У 1981–1988 роках – заступник голови правління Всесоюзного товариства «Знання».

Микита Хрущов, Петро Шелест і кубинський лідер Фідель Кастро у мисливському господарстві «Залісся». Січень 1964 року

уряду. Він, серед іншого, був великим шанувальником відпочинку на природі, особливо полюбляв юшку, а також був пристрасним мисливцем. При ньому й побудували перший будинок (коли я був у Яготині, він ще стояв, а тепер – не знаю) у барвистому місці біля озера. На озері, власне, полювання й здійснювалося. Саме тоді всю «закриту» територію обнесли надійною огорожею та виставили охорону. На початку 1970-х років побудували зручніший двоповерховий будинок, який під час мого приїзду (як, утім, і все господарство) був уже занедбаний і значною мірою розікрадений.

Двічі-тричі на сезон сюди приїжджав і Петро Шелест. Багато років потому в цих місцях двічі довелося побувати й мені. Я розшукував сліди минулої «розкоші» партійно-державної номенклатури, намагався зрозуміти, як саме «розслаблялися» комуністичні вожді. Треба чесно визнати, що і будинок, де вони зупинялися, і вся територія колись «закритого об'єкта» – все це виявилось дуже простеньким і не надто вражало, якщо порівнювати, скажімо, з тим, як живуть і в яких умовах релаксують нинішні покоління управлінців (про олігархів і «простих» мільйонерів і поготів не йдеться).

Хоча за тих комуністичних часів, безумовно, «закритий об'єкт» являв-таки собою дещо. Особливо на тлі загальних проблем з місцями для відпусток пересічних громадян (трудящих, як тоді висловлювалися) Радянського Союзу і, зрозуміло, тодішньої України.

Прийшовши до Яготина в жовтні 2002 року, я за допомогою знайомих розшукав колишніх егерів Олександра Меткалика й Івана Галушку, які понад тридцять років «забезпечували» полювання. Це вони сідали разом із «вождями» України в човен, спілкувалися з ними, разом стріляли качок. Отже, бачили й чули таке, що в жодних архівах ніколи не знайти. Писати спогади егері відмовилися (оскільки були, звичайно ж, здавна пов'язані з «органами»), але розповіли багато цікавого.

Я попросив їх показати всі мисливські маршрути, якими прямували Микита Хрущов, Дем'ян Коротченко*, Олексій Кириченко**, Микола Підгорний, Петро Шелест, Володимир Щербицький та інші керівники України. Ми поплавали на човні по озеру, відновлюючи мисливські маршрути. Колишні егері своїми розповідями відкрили чимало важливих деталей. А саме в них, як відомо, і криється диявол.

Ішлося, наприклад, про те, що, на відміну від деяких інших партійних і державних вождів, що іноді дозволяли собі хамство

---

* Коротченко Дем'ян Сергійович (1894–1969) – партійний і державний діяч, Голова Ради Народних Комісарів УРСР (1938–1939), Голова Ради Міністрів УРСР (1947–1954), у 1954–1969 роках – Голова Президії Верховної Ради УРСР і водночас заступник Голови Президії Верховної Ради СРСР. Член Політбюро/Президії ЦК КП(б)У / Компартії України (1938–1969), член ЦК ВКП(б)/КПРС у 1939–1969 роках і член ЦК КП(б)У (1938–1969). У 1952–1953 роках – член, у 1957–1961 роках – кандидат у члени Президії ЦК КПРС.

** Кириченко Олексій Іларіонович (1908–1975) – партійний і державний діяч. З березня 1938 року в апараті ЦК КП(б)У, з лютого 1941 року – секретар ЦК КП(б)У по промисловості. З січня 1944 року – секретар ЦК КП(б)У по кадрах. З липня 1945 року – перший секретар Одеського обкому партії, з вересня 1946-го паралельно очолював міський партійний комітет. З грудня 1949 року – другий, з червня 1953-го – перший секретар ЦК КП(б)У. Став першим українцем за походженням, який очолив цю структуру за всю попередню історію її існування. Підтримував М. Хрущова в справі повалення Л. Берія й у проведенні політики десталінізації. З грудня 1957 до січня 1960 року – секретар ЦК КПРС. Вступив у конфлікт з найближчим оточенням М. Хрущова, за що був зміщений.

відносно егерів і тодішньої обслуги, Петро Шелест завжди поводився коректно. Міцних напоїв не вживав. Випити міг, але лише червоне вино, «недипломатичні вислови» у нього були відсутні. У кожному разі колишні егері стверджували, що нічого брутального від Шелеста не чули, а ось з іншими гостями траплялося по-іншому...

А ще він любив співати. Разом з Іваном Галушкою співали українських пісень. На моє запитання, чи був Петро Шелест азартним під час полювання, я отримав відповідь, що був. І дуже бурхливо, щиро, емоційно реагував на власні промахи, невдалі постріли.

Це відрізняло його від Володимира Щербицького, для якого полювання було швидше необхідним ритуалом. Єгері розповіли, що він у човні міг відкласти рушницю і годинами роздумувати про щось (може, складав якісь політичні комбінації?), що зовсім не стосувалося ні неповторної ранкової атмосфери, ні чудового озера в серпанку, ні качок на нім. Щоправда, заради справедливості слід зазначити, що і Щербицький, згідно зі спогадами егерів, також «недипломатичних висловів» у їхній присутності не вживав, узагалі був дуже стриманий.

Загалом, можна констатувати, що Петро Шелест був достатньо відкритою, часами імпульсивною людиною і керівником, не боявся рішуче обстоювати свою точку зору, розумів сімейні цінності та дорожив ними.

Як політик, він, звичайно, вийшов зі «сталінської шинелі». Недаремно, коли у березні 1953 року Йосиф Сталін помер, Шелест, як і багато людей у Радянському Союзі, важко й цілком щиро переживав цю подію. Він навіть спеціально поїхав до Москви на прощання з вождем, тіло якого було виставлене в Колонному залі Будинку Союзів. Не ставив під сумнів Шелест і ключові, базові цінності радянських комуністів.

Відповідаючи на запитання, чи не втілювали Володимир Щербицький і Петро Шелест два різних типи номенклатури, перший Президент України, а в минулому партійний функціонер і Голова Верховної Ради України Леонід Кравчук відповів негативно. На його думку, вони були «захисниками існуючого ладу, виступали за зміцнення Радянського Союзу, за перехід до комунізму...»⁶⁵. Кравчук стверджував, що це були «люди одного сорту», а Щербицький був

Петро Шелест і Володимир Щербицький на фотовиставці
«Інтерпресфото-66». 1966 рік

«на порядок вищий своєю людяністю і значно легший у спілкуванні. Шелест був людиною крутою, не дуже любив дискусії і виражався завжди однозначно»⁶⁶.

А ось Володимир Семичастний був переконаний: якщо порівняти політичні якості Шелеста і Щербицького та їхній масштаб як керівників, то є підстави стверджувати, що Шелест, безумовно, вищий: «Щербицький – служака, він був відданим брежневським холуєм, він ніколи не заперечував ні одній навіть найдурнішій пропозиції Брежнева»⁶⁷.

Ще одну цікаву характеристику дав Щербицькому і Шелесту письменник і журналіст Віталій Коротич, якому під час його роботи в Україні доводилося контактувати з обома керівниками: «Шелест в принципі не був шкідливим, це був працьовитий мужик. У нього не було тієї якості, яку повною мірою проявив Щербицький, який прийшов йому на зміну: Щербицький був *геніальний в умінні працювати не з людиною, а з посадою*. (Виділено мною. – Ю. Ш.) Шелест був дуже людяним, він знав, що таке ностальгія, він умів любити таку дивну людину, як Параджанов; Щербицький влаштовував будь-яке керівництво, він міг прилаштуватися до кого завгодно. Шелест цього не умів, він був натурою, що відходить...

За моїм уявленням, у країні відбувалася величезна чиновницька революція. Шелест був чиновником за посадою, але не був ним за духом своїм»⁶⁸.

Можливо, Петро Шелест і виглядав «крутим», але навіть тодішні інакодумці (В'ячеслав Чорновіл, Іван Дзюба, Сергій Параджанов, Віктор Некрасов та інші) відгукувалися про нього стримано і навіть із певною симпатією.

Утім не слід заперечувати того, що у Петра Шелеста і Володимира Щербицького насправді було багато спільного. Наприклад, на початку 1960-х років вони обидва критично висловлювалися про політику Микити Хрущова, хоча і той, і той були його висуванцями.

Віталій Врублевський, колишній помічник Щербицького, писав, що його патрон не міг не опинитися в опозиції: «Бездумне збільшення площ під кукурудзу, насаджуваний зверху шаблонний квадратно-гніздовий спосіб її вирощування призвели зовсім не до зростання валових зборів, а до збільшення постачань зерна до союзного фонду, чому опирався В[олодимир] В[асильович]. Формальним приводом опали стало те, що В[олодимир] В[асильович] не прийняв розділу партії за «галузевим» принципом. А на відміну від інших – і не мовчав. Не звиклий до такого повороту справи, Хрущов відправляє Щербицького в заслання»⁶⁹.

Проте «заслання» не було засланням до Сибіру або ще до якогось сумного місця, якими так уславлений був Радянський Союз. У липні 1963 року Володимир Щербицький повернувся до Дніпропетровська на посаду першого секретаря (промислового) обласного комітету партії. На цій посаді він перебуватиме до жовтня 1965 року.

Цікавився я й тим, де саме, за яких обставин «не мовчав» Щербицький. Дотепер нічого встановити не вдалося. Жодних слідів у документах Ради Міністрів УРСР (яку він очолював у 1961–1963 роках) про антихрущовську «фронду» Щербицького не збереглося. Цілком імовірно, це були (напів)приватні розмови й оцінки, про які Микиту Хрущова проінформували*.

---

* Микола Федоренко, економіст, академік АН СРСР, уродженець Дніпропетровщини, знав Володимира Щербицького з воєнних років. Вони разом навчалися на курсах при Військовій академії хімічного захисту, а по війні

Під час зустрічі Микити Хрущова в Києві. 1960-ті роки

...Будь-який керівник України, будь-яка людина, що йде у публічну політику, стикалась і стикається із проблемою визначення міри своєї «українськості». Досить придивитися хоч би до того, що нині на поверхні – до представників «російськомовного населення» в сучасному істеблїшменті України. Як швидко заговорили вони українською (нехай часом навіть із неймовірними помилками й акцентами, але все-таки), як тільки досягли владних висот...

Вирішували для себе цю проблему Шелест і Щербицький. Цікаве свідчення про цей період залишив колишній головний редактор «Робочої газети» Юхим Лазебник*, який став свідком багатьох важливих подій. Він уважав, що ставлення Володимира

підтримували контакти. Якось Федоренко попросив Щербицького роз'яснити причини відставки і почув таке пояснення: «Перед тим як винести рішення про розділення партійних органів за галузевим принципом, М.С. Хрущов розіслав країною гінців, щоб “промацати” думки. Такий гонець прибув і до Києва. Коли Щербицький почув новину, він вигукнув приблизно так: “Якому ж придурку така ідея могла спасти на думку...”» (Федоренко Н.П. Вспоминая прошлое, заглядываю в будущее. – М., 1999. – С. 59, 129).

* Лазебник Юхим Антонович (1912–2005) – журналіст, відповідальний редактор «Робітничої газети» у 1956–1973 роках, голова Спілки журналістів України (1965–1966). Доктор філологічних наук (1965), професор (1967).

Микита Хрущов і Петро Шелест під час відвідання Київської овочевої фабрики. За Шелестом – Дем'ян Коротченко. Січень 1964 року

Щербицького до української культури і мови змінилося саме на початку 1960-х років. У 1950-х він говорив про свою любов до української мови, про необхідність українізації очолюваного ним апарату обкому партії тощо.

Юхим Лазебник зазначає: «Можливо, це була не власна позиція стосовно української мови, а лише пристосування до вищої номенклатури. Але такої думки в той час у мене не виникало. Тим паче, що і в подальші роки, коли Щербицький був секретарем ЦК Компартії України (1957–1961), а потім Головою Ради Міністрів УРСР (1961–1963), він переважно говорив українською мовою і підкреслено проявляв свої почуття до всього українського»⁷⁰.

На одному із засідань Президії ЦК Компартії України, що відбулося 1962 року, Володимир Щербицький ображався, що такий великий народ, як українці, має так мало прав. «Я, – писав Лазебник, – тривалий час дивився на Щербицького з неприхованою

У 1974–1992 роках – завідувач кафедри дитячої і юнацької літератури та бібліотечної роботи з дітьми Київського інституту культури.

повагою і думав, що саме він і є тією людиною, яка здатна висловлювати тривоги і болі українського народу... Але я помилився»⁷¹. На думку Юхима Лазебника, після опали 1963 року й надто після падіння Микити Хрущова, винуватого в тій опалі, Володимир Щербиський став іншим: «Він почав випромінювати якусь неприязнь до всього українського»⁷².

З українськістю Шелеста історія складніша і не завжди до кінця зрозуміла. Почнемо з мови. Один із дослідників, наприклад, стверджує, що рідною мовою Шелеста була українська, що, виступаючи всередині України, він завжди говорив українською⁷³. Це не зовсім так. Виступаючи на різного роду партійних форумах, Шелест далеко не завжди говорив українською. Усе залежало від ситуації. Зрозуміло, на зустрічах із письменниками або на письменницьких з'їздах він говорив українською. Саме Шелест згадував, що зростав він «серед української “мови”», а потім, в армії, під час навчання, говорив в основному російською. Батько його також говорив переважно російською, хоча, як пише Шелест, «був чистокровним українцем», а ось мама була україномовною⁷⁴.

У родині, за словами молодшого сина Шелеста – Віталія Петровича, завжди основною мовою була російська. І це зрозуміло, адже з 1941 по 1950 рік родина жила в Росії. Віталій Петрович пригадав, як у Ленінграді йому купили «Кобзар» Тараса Шевченка російською мовою, але при цьому пояснили: «Ось подивися, це наш український поет»⁷⁵. Після переїзду до Києва з'явилися україномовні друзі, мовне середовище почало змінюватися, хоча в сім'ї, як і раніше, спілкувалися російською. Проте, коли Шелест почав вдягати під цілком бюрократичний (і космополітичний) костюм українську вишиту сорочку (вишиванку), апаратники, тобто співробітники ЦК Компартії України і номенклатурники з низових структур, швидко вхопили цей тренд й почали одягатися так само.

Існує думка, що з подачі Петра Шелеста міністр вищої та середньої освіти УРСР Юрій Даденков* 1965 року дав розпорядження про українізацію вищої освіти, хоча незабаром це розпорядження скасували⁷⁶. Насправді все було не так просто. І найкраще прояснив

---

* Даденков Юрій Миколайович (1911–1991) – учений і державний діяч, член-кореспондент АН України (1961), у 1960–1973 роках – міністр вищої і середньої спеціальної освіти УРСР.

ситуацію сам Петро Шелест: «Свого часу казали, що, коли я був у Києві, там проводилася “українізація”. Наприклад, мовляв, усі викладачі зобов’язані були говорити тільки українською мовою. А як було насправді. Рекомендація була така тільки тим викладачам, які знають українську мову, і в аудиторії, яка розуміє українську мову. У цілому ж користуватися українською і російською мовою рівноправно. А сам український народ... – здебільшого інтернаціональний народ. Націоналізм – це страшно»⁷⁷.

Ще до приходу Петра Шелеста на посаду першого секретаря ЦК Компартії України, 10–15 лютого 1963 року, у Київському університеті відбулася резонансна конференція, присвячена мовній проблемі. Ухвалили резолюцію зі зверненням до партійного керівництва зробити українську мову державною в державних і громадських організаціях. Звичайно, це не було зроблено (українська мова як державна в Україні буде узаконена лише в 1989 році, напередодні розпаду Радянського Союзу). Мине час, і в 1967 році Петро Шелест заявить на зустрічі з делегацією канадських комуністів, що «тільки дурень міг уявити, буцімто російська мова має який-небудь шанс узяти гору в Україні»⁷⁸. І хоча цей прогноз досі не справдився, треба оцінити його тодішню сміливість і однозначність такої заяви.

До питання про мовну політику ми ще повернемося, а зараз торкнемося першого серйозного політичного виклику, на який Петру Шелесту як уже «першій особі» в УРСР довелося реагувати. Йдеться про усунення Микити Хрущова. Їхні стосунки не були однолінійно-мажорними, хоч і сьогодні дехто схильний думати саме так. Шелест був багато чим незадоволений у бурхливій і часами непередбачуваній хрущовській діяльності, зокрема тим, що слово розминалося з ділом. Він також не сприйняв розділення партійних організацій на сільські і промислові. «Працювати стає все важче, народ майже відверто висловлює своє незадоволення, все це “фіксується”. Все зацентралізовано до межі, до нерозумного»⁷⁹, – так оцінював Шелест ситуацію кінця 1950-х років, тобто епохи Хрущова.

Наприкінці 1963 року він робить такий запис: «Не так давно проголошували: “Доженемо і переженемо Америку”, а зараз у нас катастрофа з сільським господарством, і це не може не відобра-

Петро Шелест вітає Микиту Хрущова на київському залізничному вокзалі. Кінець 1950-х років

жатися на політичному престижі в цілому і на престижі Хрущова зокрема»⁸⁰.

На закритому засіданні XX з'їзду КПРС пролунала знаменита хрущовська доповідь, що розвінчувала «культ особи» Йосифа Сталіна. Проте після цього дуже швидко почав формуватися культ самого Хрущова, якому партійні царедворці не забарилися приписувати різного роду досягнення. Це викликало нерозуміння і роздратування в суспільстві. Недаремно вже в 1956 році письменник Борис Пастернак написав такі рядки:

*Культ личности забрызган грязью,
Но на сороковом году
Культ зла и культ однообразья
Еще по-прежнему в ходу.*

*И каждый день приносит тупо,
Так что и вправду невтерпещ,
Фотографические группы
Одних свиноподобных рож.*⁸¹

Але одна річ давати критичні оцінки, а зовсім інша – брати участь в організації політичного перевороту з метою усунення Хрущова від влади. Петру Шелесту довелося зробити вибір. Вони були у добрих стосунках. Хрущов, що пропрацював в Україні з січня 1938-го до грудня 1949 року, любив сюди приїздити – у справах, на полювання, на зустріч з іноземними гостями. За посадою Шелест відповідав за організацію візитів, супроводжував Хрущова та його оточення, часто опинявся з ним наодинці. Спогади Шелеста свідчать про його щире шанобливе ставлення до Хрущова.

**Петро Шелест із
Микитою Хрущовим.
1960-ті роки**

І ось на початку 1964 року ситуація поступово починає змінюватися. Вийшло так, що в лютому того самого року своє 56-річчя Петро Шелест відзначав у Москві, в партійному особняку на Ленінських горах. Привітати його приїхали Микола Підгорний (як вже зазначалося, попередник Шелеста на посаді першого секретаря ЦК Компартії України) і Леонід Брежнєв, який був тоді Головою Президії Верховної Ради СРСР. Вони разом посиділи, відзначили святкову дату. І ось тоді вперше Шелест відчув, що «нагорі» не все гаразд, що почалась якась залаштункова боротьба за владу. А візитери, схоже, до нього придивлялися, оцінювали, чи можна довіряти. Незабаром було продовження.

Виявлялося воно передусім у тому, що після кожного приїзду Хрущова до України Шелесту телефонував Брежнєв. Він якось ревниво й водночас стривожено розпитував: про що Хрущов говорив, чи не згадував він їх із Підгорним? Тим часом у країні зростала проблема з продуктами, посилюлися перебої з хлібом, за яким почали шикуватися величезні черги. Посилювалося й невдоволення людей*.

---

* У вересні 1963 року Петро Шелест записує у щоденнику: «Із Миколаївського порту відвантажують борошно на Кубу, портові вантажники відмовились працювати, тому на вантаження відрядили військові підрозділи. Щоб уникнути відкритих виступів і просто страйків або ще гірших явищ, я на